

Utformning av examinationssystem – konsekvenser för studenternas studier och lärares arbete

Åsa Lindberg-Sand och Thomas Olsson

Sammanfattning—Examinationssystem är komplicerat uppbyggda och regleras på många olika nivåer. De får ofta vidare konsekvenser för studenternas lärande och för lärares pedagogiska arbete än vad som kan avläsas om man fokuserar enskilda prov och bedömningar under utbildningen. I ett pågående forskningsprojekt studeras pedagogiska konsekvenser av samspelet mellan examinationssystemet, studenternas studier och lärares pedagogiska arbete. Projektet är uppbyggt av tre olika moment som är ömsesidigt beroende av varandra och som skapar ett praxisnära sammanhang. Dessa är kartläggning och analys av examinationssystem, pedagogisk kompetensutveckling som omfattar lärares egen aktionsforskning kring bedömning inom sin praktik samt forskning kring interaktionen mellan det formella examinationssystemet och studenters lärande och lärares erfarenheter av sitt arbete med examination.

Nyckelord—Examination, examinationssystem, praxisnära, pedagogisk forskning, pedagogisk kompetensutveckling, Bologna-processen

I. INLEDNING

HUR examinationen utvecklas utgör en nyckelfråga både för lärares arbete och för kvaliteten i utbildningen när samhällets uppdrag till högskolan förändras. Äldre akademisk utbildning riktades till eliten. I proven kunde agnarna sållas från vetet. Idag behöver flertalet studenter uppnå målen och få framgång i studierna. Examinationen skall anpassas internationellt och studieresultat ingår i kvalitetsgranskningar. Bologna-processen innebär genomgripande förändringar av examinationssystemen i alla svenska högskoleutbildningar inom några år. Examinationen borde stå i fokus för det pedagogiska intresset. Idag finns dock bristfälliga kunskaper om hur examinationen utvecklas, vilka krav som ställs på lärarnas bedömning och vilken betydelse examinationsprocessen får för studenternas lärande. I ett tidigare projekt studerades förändringar i examinationen på fem utbildningar inom Lunds universitet [1]. Resultaten visade att examinationen blivit alltmer finfördelad och komplicerat uppbyggd, men att utvecklingen inte avspeglades i kursplaner eller i

Åsa Lindberg-Sand är universitetslektor i pedagogik vid Pedagogiska institutionen; Lunds universitet (e-post: asa.lindberg-sand@pedagog.lu.se)

Thomas Olsson är universitetslektor i kemisk apparatteknik vid LTH och arbetar med pedagogisk forskning och utveckling inom Genombrottet (e-post: thomas.olsson@genombrottet.lth.se)

studiedokumentationen. Examinationssystem är komplicerade och regleras på många nivåer. De får större konsekvenser för studenternas lärande och för lärares arbete än vad som uppmärksammas om man undersöker enskilda prov. I projektet undersöks examinationsprocesser i högre utbildning och deras betydelse för studenters och lärares kompetensutveckling. Samspelet mellan det formella examinationssystemet, studenternas studier och lärares arbete analyseras ur ett sociokulturellt perspektiv med fokus på kritiska brytpunkter.

II. EXAMINATIONSPROJEKT

Examinationen behöver betraktas och behandlas i ett gränsöverskridande pedagogiskt perspektiv både när det gäller gränser mellan kurser, mellan studenter och lärare och mellan olika utbildningar, för att den skall ge bättre förutsättningar såväl för studenternas lärande som för lärares arbete. Vår pedagogiska hypotes är att både lärare och studenter inom civilingenjörsutbildningen behöver ökade kunskaper om examinationsprocessens karaktär för att kunna utveckla sitt lärande på ett produktivt sätt. För studenterna blir det allt viktigare att kunna bedöma sin egen kompetens i relation till målen för utbildningen. Därför behöver också studenter bättre kunskaper än idag om hur den examinationsprocess som de skall arbeta sig igenom kan komma att gestalta sig och om hur de kan medverka i den och påverka den. Om man utgår från ett sociokulturellt synsätt på lärande [2, 3] blir det också angeläget att betrakta utbildningen som en föränderlig samverkansprocess där studenter och lärare tillsammans medverkar i en kunskapsutveckling. När studenter börjar läsa till civilingenjör behöver de skaffa sig kunskaper om i vilket socialt sammanhang de kommer att verka under de 4-5 år som studierna tar. Vi vill som grundläggande problem hävda att examinationen som social och pedagogisk helhet ofta är både okänd och osynlig, trots att den borde utgöra en åtminstone någorlunda rösad led mot det i fjärran hägrande målet.

Projektet är uppbyggt av tre olika moment som är ömsesidigt beroende av varandra och som skapar ett praxisnära sammanhang:

A. Kartläggning av examinationssystem

Kartläggning och analys omfattar i ett första skede examinationssystemet inom elektroteknikprogrammet vid Lunds Tekniska Högskola. Kartläggningen bygger huvudsakligen på

en omfattande dokumentanalys.

B. Pedagogisk kompetensutveckling för lärare

Lärare bearbetar i form av aktionslärande i kursform sina erfarenheter av design av prov och bedömningar i relation till helheten i examinationsprocessen och målen för utbildningen. Arbetet bygger på den kompetens som lärarna själva har utvecklat genom sina professionella erfarenheter av att examinera studenter inom olika ämnesområden. Olika problemområden inom examination kan därför nalkas från flera olika håll och ett viktigt syfte är att minska gapet mellan högskolepedagogisk teori och praktik.

Aktionslärande innebär att kursdeltagarna planerar och genomför mindre aktionsforskningsprojekt kring examination knutet till den egna examinationspraktiken och till högskolepedagogisk teori och litteratur.

C. Praxisnära pedagogisk forskning

För att erhålla ökad kunskap om examinationen genomförs forskning kring interaktionen mellan det formella examinationssystemet och studenters lärande och lärares erfarenheter av sitt arbete med examination. Forskningen utförs i form av kvalitativa fallstudier och baseras på kartläggningen enligt A (ovan), fokuserade gruppintervjuer (fokusgrupper) samt kvalitativa djupintervjuer med lärare och studenter.

III. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

En teoretisk utgångspunkt för projektet är hur expertsystem [4], klassifikationssystem [3], "Communities of Practice" [2] och "Teaching and Learning Regimes" [5] kan relateras till uppbyggnad och funktion av examinationssystem. Studenter och lärare påverkas av och uppfattar examinationssystem på många olika sätt och det uppstår kritiska brytpunkter [3] som ofta får olika betydelse för olika aktörer inom eller i anslutning till ett examinationssystem. Konsekvenserna kan bli stora såväl för enskilda individer som för kurser och utbildningsprogram. Vi kommer att kartlägga sådana brytpunkter och analysera deras betydelse.

IV. EXAMINATIONSSYSTEM OCH EXAMINATIONSPROCESSER

Examinationen i en utbildning kan betraktas som högskolans interna system för kvalitetssäkring av lärande. Med *examinationssystemet* i en utbildning avser vi samtliga formella regler, föreskrifter och anvisningar om hur prov och bedömningar skall genomföras för att programmålen skall kunna uppnås. Examinationssystemet utgör de samlade formella kraven på hur prov och bedömningar i ett utbildningsprogram skall utformas och genomföras.

Med *examinationsprocessen* avser vi helheten i det kunskapsbildande arbete som lärare och studenter, gemensamt eller var för sig, ägnar sig åt för att fylla examinationssystemets krav och uppnå utbildningens mål. Examinationsprocessen utgörs då av alla de aspekter av studenternas studier och lärares pedagogiska arbete som är direkt relaterade till examinationssystemet i en utbildning. I Sverige har vi sedan slutet av 1970-talet ett helt modulariserat kurssystem som alla prov och bedömningar är knutna till. Detta innebär att det kan

upplevas främmande att uppfatta det formella examinationssystemet och verksamheten i examinationsprocessen i utbildningen som helheter, eftersom dessa i studiernas vardag behandlas fragmenterat. Att betrakta examinationsprocessen i en utbildning som en helhet utgör en förutsättning för att resonera om på vilket sätt examinationen hänger samman med de övergripande målen. Detta är en av poängerna med perspektivet i detta forsknings- och utvecklingsarbete.

Pedagogisk forskning har visat att det gynnar studenternas lärande om de uppfattar klara mål för sina studier [6]. Idag riktas också allt större uppmärksamhet mot "learning outcomes" och betydelsen av att utveckla goda övergripande mål för examina i högre utbildning. I Bologna-processen framhålls värdet av gemensamma mål och utvecklingen av generella färdigheter. Men för att sådana mål skall få någon betydelse för studenternas lärande måste de också vara integrerade i examinationsprocessen under utbildningen och återspeglas i de krav som ställs på studenters lärande. I Sverige är prov och bedömningar emellertid helt kopplade till enskilda kurser [1]. Trots att det i examensordningen finns övergripande mål för studierna finns det egentligen inga krav på att varje kurs skall innefatta mål för studenternas lärande och att dessa i sin tur skall leda mot de övergripande målen. Detta tas för givet. På så vis kan examinationen inom varje kurs leva sitt eget liv. Det är också vår erfarenhet som lärare att den ofta gör så. Men då det är väl känt att utformningen av examinationen i hög grad styr hur studenterna lär, innebär det en risk för att examinationen inte hänger ihop med målen. Under de närmaste åren kommer också examination och bedömning att ges helt nya förutsättningar genom förändringar av det formella examenssystemet på grund av Bologna-processen. Därför anser vi att det är ett angeläget pedagogiskt problem att försöka finna vägar att göra examinationsprocesserna både mer sammanhängande och mer begripliga för de berörda.

V. STUDIER AV EXAMINATIONSSYSTEM OCH EXAMINATIONSPROCESSER

Studenterna följer ett utbildningsprogram som utgör ramen för den pedagogiska verklighet som de möter. Under de första åren är utbildningsprogrammen starkt sammanhållna och består till största delen av obligatoriska kurser. Ur studentperspektivet utgör utbildningsprogrammet under denna tid ett "Community of Practice" [2]. Under de sista åren ökas valfriheten markant och studenterna väljer olika kurser, ofta inom ramen för olika inriktningar. Det är rimligt att anta att studenterna under den avslutande delen av utbildningen i högre utsträckning ingår i flera "Communities of Practice".

Generellt kan man säga att institutionerna utgör starka "Communities of Practice" medan utbildningsprogrammen är svagare och mer löst sammanhållna. För den enskilde läraren/forskaren kommer den pedagogiska arbetskulturen att domineras av det "Community of Practice" som han eller hon känner störst samhörighet med. Oftast är det institutionen, enheten eller en specifik forskargrupp. Traditionen spelar här en stor roll för den pedagogiska grundsynen. Det existerar olika

förhärskande synsätt inom olika ”Communities of Practice” som även påverkar examinationspraxis.

Den svaga ställningen för utbildningsprogrammen som pedagogiska ”Communities of Practice” eller ”Teaching and Learning Regimes” [5] är ett problem för den pedagogiska kulturen på LTH. Lärarna känner ofta störst samhörighet med sina respektive ”Communities of Practice” medan studenterna identifierar sig betydligt mer med utbildningsprogrammen (speciellt under de första åren). Utbildningsprogrammen borde vara dominerande ”Teaching and Learning Regimes” men i praktiken finns det ett stort antal olika sådana med sinsemellan väldigt olika pedagogisk grundsyn som skall samsas i de olika utbildningsprogrammen. Detta leder till många kritiska pedagogiska brytpunkter [3] speciellt för studenterna under deras väg genom utbildningsprogrammet.

Brytpunkter förändras över tiden. Detta beror på ett komplicerat samspel mellan många olika faktorer. Exempelvis kan kombinationen av nya examinationsformer, förändringar av studenternas förkunskaper, ålder, kön och etniska bakgrund, lärarnas syn på ämnet, nya övergripande program mål m.m. få stora konsekvenser för var och hur kritiska brytpunkter uppstår i ett examinationssystem. Kunskapen om sådana brytpunkter och vilka konsekvenser de får för studenternas studier och lärares pedagogiska arbete är bristfällig och ett viktigt mål med projektet är ökad kunskap kring examinationssystem och examinationsprocesser.

REFERENSER

- [1] Lindberg-Sand, Å. (2003). *Examination som praktiserad kunskapssyn. Kompetensbedömning eller prestationskontroll? Lund: Rapport från Utvärderingsenheten 2003:222.*
- [2] Wenger, E. (1998). *Communities of Practice. Learning, Meaning and Identity.* Cambridge: Cambridge University Press
- [3] Bowker, G.C., Star, S.L. (1999). *Sorting Things Out. Classification and Its Consequences.* London: The MIT Press.
- [4] Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity.* Cambridge: Polity Press.
- [5] Trowler, P., Cooper, A. (2002). Teaching and Learning Regimes: Implicit theories and recurrent practices in the enhancement of teaching and learning through educational development programmes, *Higher Education Research & Development, Vol. 21, No. 3.*
- [6] Biggs, J.B. (2003). *Teaching for Quality Learning at University*, Second Edition, Society for Research into Higher Education & Open University Press